az író alakulását figyeljük felfokozott érdeklődéssel.

Író formálódik a mélyben!

Nagy István írói magatartása, a szegények melletti elkötelezettsége, az embertelenség, a munkásnyúzó kapzsiság megvetése, minden megpróbáltatással dacoló ellenállóképessége ekkor már kialakult benne. A szegénység kemény szorításában érlelődött meg benne az a nagy elhatározás, ami később a tollát is vezetni fogja. „Bennem, mint az üszök parázslott újra és újra a vágy — olvassuk a *Sáncaljá*-ban —: tenni valamit, valami igazán hét világra szóló hősi nagy dolgot, nagyobbat a Toldiénál, még János vitézénél is, ami egyszerre tündérországgá varázsolná a Sáncoldalt..."

Nagy István 1945 előtti alkotásai komor, rideg, derű nélküli tónusának a gyökereit is ebben a gyermekkorban kell keresnünk. Maga is emlékezteti kritikusait, akik műveiben hiába keresték a humor enyhébb, üdébb színeit, sorsa alakulására: „Számomra legalábbis nem közömbös, miért is nem tanultam meg igazán tiszta szívből nevetni, vagy miért feledtem el, ha valamikor hajlamos voltam erre a nagyon is emberi tulajdonságra."

Stílusának puritán, dekorativitás nélküli jellegét — a többi között — dísztelen gyermekvilága is alakította, formálta benne. „Az olyan melléknevek, mint a szép, gyönyörű, bájos vagy kedves, sokáig ismeretlenek maradtak előttünk. Nemigen volt a mi környezetünkben olyan tárgy, amire azt mondhattuk volna, hogy szép, gyönyörű" — írja a *Sáncaljá*-ban.

S azért is olvassuk izgalommal a *Sáncaljá*-t, mert nagyon sok Nagy István-i alkotásnak — a *Cipővizit, A piros szemű kiskakas, Az enyedi prikolics* stb. novelláknak, a *Réz Mihályék kóstolója* című regénynek a mű előtti valóságalapját itt találhatjuk meg.

Nagy István a *Sáncaljá*-ban ábrázolt mélységből küzdötte fel magát „a kommunista emberi méltóság csúcsaira". Önéletrajzi regényét is azoknak ajánlotta, akik onnan jöttek és ide érkeztek. *(Írói Könyvkiadó, Bukarest, 1968.)*

HEGEDŰS ANDRÁS

LÁSZLÓFFY ALADÁR: KÉPESKÖNYV A VONALAKRÓL

Lászlóffy Aladárt egyszerre kell elkésve bemutatnunk — harmadik kötete kapcsán, több mint tízéves működés után — és bekapcsolódnunk a körülötte és társai körül kialakult romániai vitába. Hiszen, ahogy romániai befogadása hosszas, makacs ellenállásba ütközött, ahogy 1956—57-től napjainkig a felháborodástól jutott el a magasztalásig — úgy nálunk is éppen félreértéssel, fél megértéssel kezdődött ismertetése. (Taxner Ernő: *Két fiatal romániai költő.* Új Írás, 1965. 8. sz.)

Voltaképp nincs ebben semmi meglepő. Ismétlődő irodalomtörténeti közjáték játszódik előttünk. Napjainkban, amikor a szokatlanság és rendhagyás paradox módon a modern líra megszokott és rendszeres tünete — inkább az tűnhet föl, ha ez a „rendbontás" egy-egy költőnél vagy költőcsoportnál szélsőséges esztétikai összecsapásokat vált ki. Nálunk a Juhász Ferenc, Nagy László költészete körül gyűrűző csatákat hozhatjuk példának. S valóban, ennek, a mi 45 utáni lírai derékhadunknak felelnek meg a romániai magyar lírában ők, a most harmincévesek (Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domonkos, Páskándi Géza). Mint nálunk Juhászék az 50-es évek első felében, úgy náluk Lászlóffyék lírája, vitatottsága, az 1960-as évek elején a lírai áttörés, megújulás örvénylését jelentette. Mégis, ismerőssége ellenére, a saját vitáinkat, felismeréseinket megjárt érzékenység, befogadókészség számára is szokatlan feladatokat, élményeket hoz ez a költészet — éppen, mert később, más szakaszban, más feltételek közt keletkezett. Ami kritikai ellenállást váltott ki Romániában, nálunk is megismétlődhet értetlenségként. Annál is inkább, mert — pl. Lászlóffy esetében — elsőként a harmadik kötettel foglalkozunk közelebbről, s ez olyan, mintha Juhász olvasását *A tékozló ország*-gal kezdenénk.

Elsődlegesen lép fel így a mindenestül elfogadás, vagy minden sornál fennakadás alternatívája. Nem is a szokatlanság az oka, egyszerűen, hanem a szokatlanságnak is szokatlan természetrajza. Ismerhetünk több köl-

tői utat, amely a részletektől tapogat a szintézis felé. Itt a fordítottjával találkozunk: egy teljes költői koncepció, körvonalaiban totális lírai világ sugározza különböző fajta, de mindig önelvű morzejeleit. Ezeket a jeleket lehet érzékenyen felfogni, vagy nem érzékelni, ezt a költészetet lehet kétségbevonni, támadni vagy gyanúsítani, de csak az egészet, csak rendszerként, ellenkező esetben felelőtlenség vagy halandzsa az ítélkezés.

Egyetlen organikus látomás áll előttünk, ahol:

az emberek, az emberek
hang-gyöngysorokban zengenek,
a föld, a föld bennük forog.
... Beethovenek, Beethovenek
az űr közepén lengenek...

(Telsztár, 105. l.)

S ez, a sajátos vízió ingerelhet profán kérdésekre: — hogy jelenhetnek meg az emberek „hang-gyöngysorokként"? — Hogy forog „bennük a föld"? — Egy olyan költői világban, ahol az „űr" nem üres, hanem, mint a „távolság" — „őrzi a *tűnődő történelmet,*" „mely *jelenné mindig visszaválhat,*" *(Szentilonán,* 111. l.)

S evvel a Lászlóffy-féle univerzum egyik főszereplőjéhez jutottunk; az időhöz. Az „Idő", mely nála „mindig derült idő, és mint leányka vállán báránykabunda, úgy vonulnak benne a telek, szomorúságok, ködök, háborúk — kis gomolyaikban Mozart karácsonyfái, a Für Eliz, zsidó mártírok élni akarása, s az én mostani gondjaim mennek, mennek, mennek." (Köd, IX. — *Színhelyek,* 144. l.) Sajátos idő ez, különös szimultaneitás, ahol a „tűnődő történelem" éppen a tűnődés révén szüntelen visszaválik jelenné, s ahol a jelen pillanat, mindig emlékek tornya, rétegek ezre, múlttal telítődve a mindenkori időnek egyféle egésze. Mintha egyetlen, monumentális emlékezet műhelye tárulna fel előttünk, s pergetné képeit: „Erasmus mester a kertben ült / és mindent értett"; „Vivaldi egyik hegedűse fenn lakott a hegyről lekanyarodó sikátorban"; „Menetelnek a hegygerincen az egykori római légiók" *(Rotterdámi bírák, Vivaldi egyik hegedűse, A légiók ősszel).* S nemcsak az ember ébreszti az árnyakat, az árnyak is ébresztik az embert:

Évente visszatérő illatok keresik azt, akivel együtt emlékezhetnek — ... — valamelyik egykori lüktető pillanatra. És érzem, ahogy itt jönnek-mennek tehetetlenül és tanácstalanul az eltelő tavaszokban. Nincs, aki ott lett volna, emlékszel, hatezernegyven-valahányban a példák és tanítások csomópontjain.

(Bulevárd Termopilé)

Nem egyszerű történelmi szellemidézésnek vagyunk tanúi. Azért jelentősek az „egykori lüktető pillanatok", mert „csomópontok". Mint ahogy azért torpan meg „egy gyufalángnál", „egy cigarettaparázsnál", egy „falevél-rezdülésnél", hóesési kapunyitásnál, mert a pillanatban „roppant előzmények robbannak el", az „emberiség képei támadnak fel", a „mindenség fogadónapjának" egy alkalma ragadta meg. Az egykoriság és jelenkoriság egysége: maga a *folytonosság* áll középpontban.

Így válnak bűvössé a „terek", a „színhelyek", akár „Helleszpontosz szikláiról", „a leydeni dombokról", „ólomkarikás ablakok mögötti zugokról" van szó, akár „egy hóvirágszagú délelőttről", egy-egy fáról, melynek dőlve gondolkozik az ember, vagy egy tavaszi pocsolyáról. Egyetlen, közös lényeg avatja ezeket a helyszíneket, pillanatokat költői tárggyá: az ezeréveit magában hordozó ember jelenléte, a „maggá sűrűsödő" emberi érték. Így válnak beszédes „nyommá" maguk a legkonkrétabb időt, helyet hordozó tárgyak — „csuklóra érő arany vért"-től, „rózsaszín harangos szoknyá"-ig, „kézzel kalapált kupá"-tól, egy „japán maszk"-ig, amely

a borzalom, az elöregedés,
[a gyámoltalanság,
az éhség, a megalázottság reáragasztott
vonásaitól végül is elsírta magát... —
lásd, milyen lehetne az emberi arc,
akire mindez valóban reárakódott
[rendre!

(Egy japán maszk)

Lászlóffynál reárakódik a múlt — kirajzolódik a történelem nemcsak az ember bélyegét viselő tárgyakra — fényesre koptatott szerszámnyéltől, lépcsőkorláttól — szobrokig, hanem a „vonalakra", „formákra", „formacsaládokra" is. Egy-egy testrész is így „személyesedik" korszakok tanújává:

... a fejem is. Alapjában egy fej, ahogy mindig előre kinéz a szemek ablakain, s hol itt áll mint egy sétáló torony a tér egyik pontján, hol ott ül a lámpák alatt és könyv fölé hajlik, tulajdonképpen egy fej vagyok, aki magam mögött időnként elviselhetetlen biztatást érzek az emlékezésre.

(Bulevárd Termopilé)

Ez az önvallomás — egyúttal mintegy betetőzve ezt a sajátos világot — a

mindig egyszeri és mégis mindig „időtlen" idői, a mindig pillanatnyi és mégis „örök" színhelyei, bűvös tárgyai után sajátos emberéhez: a „személytelen személyiséghez" vezet.

A történelmi időhöz, helyhez hasonlóan — az azt megélő, hozzákötött ember: a személyiség iránt — soha nagyobb tisztelet. Tisztelgés Leonidásznak, Galileinek, Mozartnak, Erasmusnak. De épp, mint a történetiségnél — soha nagyobb „fittyet hányás" ennek az „egyediségnek". Szimbólumok, „összszegek" ezek az emberek, „megtalált szabályok", mint a „példák és tanítások csomópontjai". Így beszélhet Beethovenek, Beethovenek"-ről, s így nevezi „szegény Walter Vogelweidét, Goethét" — „kezdő hangunk, gyanútlan napok"-nak, akik „Múltunk ágán függnek, mint a körte" (*A költő*), s tűnődhet el, „milyen hangulatok dübörögtek / rab Napóleonok belsejében?". Eltörpítés ez, vagy óriássá magasítás? Az egyszeri ember, mint pillanatai és emlékei — eszméletében, „eszére szerelt ablakában" lesz emberiségnyi, egymásra utalt folytonosságában, múlandó kötöttségeiben „örökéletű".

Tízmilliók. Az egyiknek a másik
élő emléke, sorsának darabja.
Mert mindenkit valaki lát az úton,
próbára tevő sok-sok színhelyen.
Nem is tudod: szilánkjaid hogy élnek!
S hány ezer szemből lát benned a sze

(Én, az időből) *m.*

(Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967.)

SZÉLES KLÁRA

BEKE GYÖRGY: VÁNDORVILLÁM; AZ UTOLSÓ BETHLEN

A konok erkölcsök és a szilaj virtus világába pillantunk Beke György könyveiben. Makacs férfiak küzdenek a kenyérért és a felemelkedésért, izmot szakasztó teljesítményekkel hívják ki maguk ellen a sorsot, büszke erőfeszítésekkel teszik próbára önmagukat vagy kápráztatják el környezetüket. Kezük munkájából épül a modern élet és civilizáció, fölényes virtussal vállalják a munka nehezét. A virtus azonban nemegyszer pusztításhoz vagy tragédiákhoz vezet. A látszólagos becsület védelmében vagy éppen ősi gyűlölségek okán gyilkos indulattal támadnak egymásra, mint egykor Gálfi Zsiga és Csorja Péter, Tamási Áron regényének, a *Szűzmáriás királyfi*nak önpusztító, gyilkos hősei. Nem véletlenül hivatkozunk éppen Tamásira: Beke György ugyanannak a világnak az írója, vallomásos krónikása, mint ő. A székely nép küldte őt is, hogy papírra vesse s a világ elé tárja ennek a népnek mai sorsát és életét. Bukarestben él, az *Előre* című magyar nyelvű napilapnál dolgozik. Szándékairól és eszményeiről, írói egyéniségéről és erős tehetségéről egy regénye: a *Vándorvillám* és egy riportkönyve: *Az utolsó Bethlen* beszél most nekünk.

A *Vándorvillám* hőse, Kelemen, székely fiú, aki a hegyi falu szűkös életéből, kemény erkölcsei közül került egy hatalmas építkezés forrongó világába, emberpróbáló tapasztalatai közé. Vagyis az életforma-váltásnak az átmeneti korra oly jellemző témájáról olvasunk. Kelemen a faluból munkásszállásra kerül, munkásokkal, nőkkel ismerkedik, meglepő élményeket szerez. Megismeri a modernebb élet riasztó oldalait, az önzés, a hatalmaskodás és a züllés példáit; de megismerkedik az építőmunka emberpróbáló élményeivel, a közösség rendjével, az erőfeszítés és a helytállás mámorával is. Sorsa és kalandjai rendkívüli hitellel kerülnek elénk, mintegy érezzük, hogy mindez valóban így történt, csakis így történhetett. Beke György bizonyára minden részletében ismeri az ábrázolt életet; együtt gondolkodik hősével, nem pusztán jól ismeri őt: személyiségét, gondolkodását és érzelmeit, hanem azonosul is vele. A regény életszerűsége, tárgyi ábrázolásának hitelessége a riporterre utal. Beke valóban kitűnő riporter: erről győz meg bennünket tudósításainak válogatása, *Az utolsó Bethlen* című kötet is. Ezekben a riportokban sorra megismerkedünk a Brassóba vonatozó székely munkások gondjaival, egy falusi gyilkosság közönynyel vétkező mellékszereplőivel, a Bukarestbe szakadt magyar munkások társas életével, egy amerikás székely sorsával s végül az utolsó Bethlennel, aki grófi sarjból vált egy szocialista termelőszövetkezet megbecsüléssel övezett agronómusává.

A regény ugyancsak elárulja az érdeklődő riporter erényeit. A *Vándorvillám* írója gazdag életismerettel, az új-